

tades o que a penes hi ajudarien, veg *DCEC/DECH*, 874a50-56; i cf. n. en el *FEW*.

Car realment també en el català medieval apareix la forma alterada. I el vellíssim derivat *renda* confirma que ja ben d'hora hi havia d'haver circulat havent-hi format i tot derivacions secundàries tan antigues com *render*, *renderia* i *arrendar* (V. infra). En els nostres clàssics antics també hi apareix ací i allà, per més que hàgim de suposar que sovint es tracta d'interpolació de l'escriba. Només algun cas escadusser a les *VidesR*, però almenys n'apareix un, en el ms. P, que és de la 1.ª meitat del S. XIV: «Sen Gregori no los *rendé* lo veser, per so que no lísquessen [llegissin, aprenguessin, ensenyessin] en la art dels encantaments» (f° 75v1).

En Llull pot ser en gran part cosa de manuscrits tardans (tanmateix encara medievals), car hi està molt en minoria: «Ira --- *rent* hom enaxí com enbriach, e axit de son seny» (*Merav*, *NCL* IV, 12), «*rent-me* per colpable» (*Blanq.*, 191.7; dos del *Lt de Cont* en *AlcM*). En Jaume I, no sé si és casual el fet que la posi junt amb *retre*, aquest com a forma de l'autor, aquell com a mot adreçat a un moro mallorquí, en la batalla de Santa Ponça: «Pero Lobera --- derrocà l --- e en tant Nós fom sobre él: e anc no s volc *retre* tro que morí, ans com hom li deya: —*Ren-te!*—, él deya —*Le!*—, que vol dir 'no'» (l'altre ms *rent-te, ell deya, le muley*), *Ag*, p. 100 7; altrament *rendre* no és rar en Jaume I, però notem que en les altres quatre cites que en dona el *DAG*, és en tractes (quasi dialègs) amb no catalans: dues amb sarraïns, una amb occitans, i l'altra amb aragonesos.

També hi ha *rendre*, junt amb *retre*, en algun passatge dels *Costums de Tortosa*, i d'Ausiàs Marc. I tanmateix és *retre* la forma que apareix en massa en Jo Martorell, i en tota mena de textos del S. XV (més de dues columnes de cites en el *DAG*), fins a 1500 (JnEsteve, Galba, Alb. el Gran, *Xalabín*). Més tard, es tracta de textos suspectes de calcar l'ús medieval (*Ardits*, *Bruniquer*, *Tomic* etc.)

Després del 1500, la variant amb *n* guanya ràpida ment terreny. Descartem del tot la idea que això sigui per castellanisme. És evident que, essent amb *n* la forma de totes les llengües romàniques, hi havia una pressió convergent que actuava a favor d'una forma, ja existent de sempre, encara que reprimida per l'oposició de tothom i de tots els cercles. L'aparició de la forma d'infinitiu moderna *rendir*, en lloc de *rendre*, en un mot que, així com així, anava essent cada cop menys usat en l'estil del poble (ús legal, administratiu, militar sobretot), es produeix naturalment, per la major comoditat de la seva conjugació (cf. *tendir* en lloc de *tendre*, *torcir* o *torçar*, *paixir* o *apeixar*, substituïnt *tòrcer*, *pèixer*, en el parlar corrent). No tinc notícia de l'infinitiu *rendir* en dicc., fins al Lacav. i *DTO* 1647: «*rendir* los enemics; *rendir* o *darse por vençut*, *rendit*. victus; *rendit* o *obedient*, *DTO* 1670; *la ciutat essent rendida* (Lacav.).

En el Continent, *retre* és ja fa molt temps una paraula morta, que ja en el S. XIX fins la gent cultivada

no coneixia més que per escrits vells així ho constaten Belv. i Lab; tan morta era en el P. Val ja en el XVIII, que Carles Ros (*Dicc* 1764, 316) no sabia si l'infinitiu era «*retre* o **retràr* (barbarisme que no ha existit mai, si bé el copieren diccs. més bàrbars, com els de Salvat i MGadea). És arbitrari parlar d'un «cat or. *rétrè*» (*AlcM*): l'únic que he sentit, algunes vegades, en gent ingènua lingüísticament, dins aquest domini dialectal, és l'adjectiu *retut*: «estic *fētūt*» (molt menys que *estic rendit*) ponderatiu per 'molt cansat'. És clar que molta gent cultivada usa *retre*, que al capdavall no deixà mai de ser una forma usada en la llengua culta, escrita, però comuna: cosa que va augmentar des de c. 1900; i em guardaria molt de descobrir-ne la represa (més val dir-ho amb *é* tancada, la pronúncia de sempre).

On resta viu, i ben viu, és a les Balears: «—Lo qu'és jo — va afegir s'ajudant, — antes *retré* es llogué que tornar a sa Boval», en una història meravellosa tradicional a Menorca (Camps Merc. II, 50). A Mallorca, molt. 'Donar de si, produir': «Jo estic apurada! / No sé què he de fer: / tot cau i tot penja, / la feina no em *ret!*», PdAPenya (*Po Pop*, p. 13). Jo mateix ho he sentit bastant, dins de l'illa, parlant d'arbres i conreus uns anys no gaire, altres anys *s'olivèra fēt ..* (Orient, 1963); «aquest blat no m'ha *retut*», «aquest llegum *ret* molt quan és cuit», *DAG*: com a mall, afegint-hi d'un text del S. XV «fent lo tall de la biga --- *retrà* més fusta ---». «De guerrerers [rivals] en tenc dues / remirada hauré d'anar; / m'arribaran a comptar / de ses faldetes ses rues; / jo les me faré menudes, / i es compte no elze *retrà*», cobla mall. (Moll, *Amoroses*, 76).

Més encara en el sentit físic, corporal, de fatiga o abatiment. *Retre's* 'flaquejar, estar rendit': «El cavall, que tant corria, / de sobte es va desferrar / tres cames no se li *reten*, / la darrera flaquejà», M. S. Oliver, 1906 (*O Cat III C. 1*, 46). 'Atuir': «Sa polissona entra, s'acosta an es fogons ---; a s'olla primera, entra un des set germans, que s'era amagat per un si-acàs; --- ella li pogué fogir, però ell li pitja darrera, y l'acompanyà a cosses un bon tros, fins que la va *retre* de tot; com la tengué estesa, l'enterrà dins un claper», AMAlcover (*Rond* I, 156 3f.). *Retut* 'decrèpit'. definint la *cabriela*, guisat de fideus amb brou de cabra vella, per als veremadors, per al qual a Binissalem compren «cables *retudes* i empeses d'anys, de devers Lluç, Pollença i Galatzó» (*BDLC* IX, 346). «Una veia magra, *retuda*» Söller (*BDLC* XI, 48).

I en la noble ploma de Costa: «--- Ara perdrà / un ull i un peu, amb una mà / --- —Ah! més funesta, --- així la sort --- / diu l'ermità; i ja es feia enfora, / quan troba un vell *retut*, qui plora / sobre el catiu aturmentat: / És, ai, son pare d'En Bernat / --- / al pobre vell, de dol oprès / ja l'ermità dona consol / ---» (*Castell del Rei V*; *IdOr* XXXIV, 105), «Endins, endins seguia, per l'antra solitari, / la verge apedregada --- Les forces li dequieien, / sos peus ja se *retien*, sos ulls quasi no hi veien» Però ell mateix, en altres passatges, amb matís semblant, o amb altres de més figu-